Pan bintar, pinn khindarn

Foto vodar Giada von Galèn

L'inverno è, nell'immaginario collettivo, sinonimo di freddo e neve. Un'idea che ci riporta alla nostra infanzia, alle battaglie di palle di neve, alle slittate e ai pupazzi costruiti con gli amici. Stare all'aperto fa parte della nostra tradizione ed ora è un consiglio dispensato dai pediatri di tutta Italia.

Disar bintar iz gest a bintar vo snea, odar pezzar khött "'z iz a bintar vo snea" umbrómm, ånka az hatt ågeheft a pizzle zo eapra, da, ünsarne altn håm hèrta khött: "'z iz dar martzo boda vazzt di pèrng" un biar, soin lai in fevràro. 'Z iz a bintar vo snea, a bintar von khindarn; alle gedenkhpar balbar soin gest khlumma un hatt gesnibet.
Alle gedenkhpar di bintadar vo dise djar: dar hoach snea, di lången aiszökkl boda soin abekhent von tèchar, un di baizan beng boda di khindar håm genützt zo raita, schaugante böll au nèt zo machase seng: "pinn slit machtar 'z ais, un dena di altn laüt slipfan un tüanen bea" håmsa hèrta khött di baibar, ma an lestn håmsa gelatt tüan, furse gedenkhante sèlbart bia 'z iz gest schümma raitn.
Atz Lusérn di khindar soin hèrta gest gebónt zo stiana auz un in alt khindargart, sèmm boda est izta dar Kultùrinstitut, di khindar håm gehatt an gart o, zo lirna no vo khlumma zo arbata di earde, zo stiana tortemìtt dar natùr, propìo bia 'z iz gest 'z lem da atti pèrng. Est anvétze, hèrta mearare khindar pasàrn di tang inngespèrrt, "umbrómm 'z iz khalt, umbrómm 'z izta dar bint", furse umbrómm 'z iz dèstar o lengse vorå dar televisióng. In di lestn djardar di dökhtür von Beleschlånt håm ågeheft zo khöda hoatar ke di khindar mochan stian auz in air, in di beldar, in di bisan un inn in snea o; 'z iz genùmma lengse å gerècht, pitt barìtt un hångas un lazzanse springen: ditza iz daz peste bobar alle mang tüan vor ünsarne khindarn.
Auzzalt di khindar stian pezzar un khemmen sterchar umbrómm pittar khelte di batteri stèrm. Bar mang propìo khön ke stian auz iz da peste kura zoa nèt zo darkrånkha!

Giada von Galèn

'Z iz zait zo höara au pinn "Fondi Odi"

Nati per aiutare i comuni montani della Regione Veneto e Regione Lombardia, confinanti con la Provincia Autonoma di Trento e di Bolzano, i "Fondi Odi" sono diventati, numeri alla mano, un'importante fonte di contributi, per lo più utilizzati in grandi opere.

"Eh, eråndre lebet lai umbrómm dar vånk 'z gèlt vodar Provìntz vo Tria! Åna in sèll, beratar sa gestorbet alle!". Biavl vert habar gehöart khön asó? Daz mearare vo fremmege laüt boda khemmen vo auz. I hånse gehöart i, vo au dom! In åndar tage, pinne gest zo flattra obar in Bisele, balda allz in an stroach, pinne khent zo darvéra vo dise "Fondi Odi" boda khemmen gètt, opp un zuar, alln in kamòündar boda soin attn konfì pitt üs.
Beh, an earstn hånne pensàrt ke 'z berat o gest a schümma sachan, boda hettat gehelft in zimbarn boda lem dòpo in Tèrmar. An lestn, alle di zimbar soin hèrta gest arme laüt, boda håm hèrta gekhempft, tage vor tage, zo giana vürsnen. Un anvétze pinne darstånt zo höara söttane zifre.
An mildjù zo vornàügra di Kaberlaba vo Slege, a pista vor 'z geràita boda iz gelekk zirka afti 1100 mètre übar 'z mer, 8 mildjü hèrta zo vornàügra in Verena un in Aispark vo Robån, 750 tausankh òiro zo vornàügra in platz vo San Pìaro. Eppaz njånka zo maga gloam! Alle di arbatn boda soin khent gemacht un boda bartn khemmen gemacht pitt dise Fondi Odi, makmase vennen gianante attn sito www.fondocomuniconfinanti.it. Un beraparz biar di sèllnen boda lem pinn kontribùtn?
Eppaz zo schemase! Azma pensàrt ke 'z iz a baila boma khempft pittar Provìntz vo Tria zoa azta khemm gebetart dar Las, un sait no da zo paita. Pittnan bege boda boll iz khent auzgerichtet ettlane vert ma, an lestn, iz asó eng ke in zèrte tòkkng, mochtmase auhaltn pinn auto zoa zo macha pasàrn di åndarn.
I vörtme ke, ka Tria, vil vert vüllnsen 'z maul pitt börtar khödante ke ma mocht helvan in lentar von pèrng, ke ma mocht helvan in zungmindarhaitn. Ja, i sige boll bia sa helvanaz!
Lusérn, 'z djar 2018, hatt dikiaràrt an reddito pro-capite vo 15 tausankh un 268 òrio. Ummandar von ermarstn kamòündar vodar Provìntz vo Tria un o von gåntz Nord-Est. Un att d'åndar sait von Tèrmar, sekma abevalln von hümbl gèlt un kontribùtn. Ma mocht gian ka Tria, pittnåndar pinn Bèrsntolar, un hokn, auz von zenn, ke åna üsåndarn di Autonomì geat in krisi. 'Z berat djüst azta, dise Fondi Odi, khemmatn augetoalt pinn trianar un südtirolar kamòündar o, senónda geatma zo helva lai in raicharn un nèt in ermarn.
Est kheare bidrùmm in moi èst. Bar sengaz, liabe lusérnar!

Dar Nachtvogl

Bi starch izta a saidenètz?

Una rete quasi invisibile ma con una resistenza straordinaria: è la ragnatela, un piccolo miracolo in seta della natura che, nonostante l'apparente fragilità, sarebbe teoricamente in grado di sollevare anche il peso di un'automobile.

Biavl vert habar gisek a nètz gimacht vonan vèschomgesprünst voll pitt groaze sbere trupfan reng un håmaz givorst bia 'z tüanda sött dünne dretla auzohalta da sèll sbere? 'Z håmsen givorst di schientziètt o un soinda nå drauzoarbata sidar ettlane djar. Di nètzan gimacht von vèschomgesprünstar soin gimacht vo zboa toal saide: ummana piglt un iz da sèll boda auhaltet di khlumman vichela bodada draurivan un d'åndar iz gimacht vonar spetzièll saide boda hoaz "dragline" (gespånntar drat) un boda iz asó zechat ke si mage haltn an drukh viar vert höachar baz dar stachl un iz o sèks vert ringar.
Dar profésor Pugno vodar universitét vo Tria vor a par djar hatt ågiheft durchzovüara an arbat z'sega bi starch 'z izta ditza saidenètz. Di arbat iz gibortet segante a vèschomgesprünst boda, nützante soi nètz, iz girift danìdar vonan rais, hatt ågihenk 'z haüsle vonan snèkk un hatt bidar ginütz soi nètz zo khear bidrùmm atz rais. 'Z vèschomgesprünst iz gånt nidar un au merarne vert un alle di vert hattz ågihenk a naügez nètz in haüsle, hèrta khürtzar baz daz sèll vorånahì. Asò, nützante soi sbere 'z vèschomgesprünst hattz dartånt åzospånna hèrta mearar dise dünne dretla un ziaga au 'z haüsle von snèkk finn bo 'z hatt giböllt, zo magaz nützazn azpe èst.
Vodar arbat von profésor Pugno izta auzkhent ke vil dret saidenètz gilekk pittnåndar beratn guat zo heva an auto o. Furse nèt alln givàlltzen pensàrn att vil nètzan vo vèschomgesprünst gilekk pittnåndar; 'z iz nèt eppaz dèstar z'sega umbrómm 'z soinz nèt vichar boda lem pittnåndar, ma 'z djar 2007 izta khent givuntet in Texas, in naturàlpark affon sea Tawakoni, a gåntz groazez nètz vo 180 mètre quadràte, gemacht vo vèschomgesprünstar vo zen famìldje boda håm giarbatet pittnåndar zboa bochan zo maga machan a söttana arbat; kisà bettana sbere 'z magat auhaltn!

E.v.K

VkVSlyMjMDAwMDAwMDAtMDAwMC0wMDAwLTAwMDAtMDAwMDAwMDAwMDAwlyMjMDAwMDAwMDAtMDAwMC0wMDAwLTAwMDAtMDAwMDAwMDAwMDAwlyMjMjAyMS0wMi0xOVQwOTowODoyMyMjI1ZFUg==

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it

'Z geèzza vonar bòtta un vo haüt

La cucina di un tempo era più povera ma genuina. Oggi il superfluo può nascondere i sapori del passato.

In ta' vo haüt izta z'èzza alladarsòrt! Bar håmsan kartza vil o: geèzza boda khint vortgedjukht, 'z iz schade. Balma geat zo provédra boaztma neméar baz zo khoava: azma schauget boda soin di biskött izta zo leganen di hent in har: pitt odar åna zükkar, pitt tschokolàta, gimacht azpi a stèrndle, a hèrtzle, a röasle, pitt nüzzla, pitt marmelàda. Inar bòtta soinda gest di bratzièlln, hert un süaz, est soinda ploaz linne güatzla inngevült pitt allz. Un geabar nèt vürsnen pittar pasta, pinn ris, pinn öl.
Dise djar izta gebest biane z'èzza un di laüt soin gest arm.
Berda hatt gihatt a khua, a goaz, zboa hennen, a par konédje un a gertle, iz gest a hear, asó in soi haus soinda gest: milch, vlaisch, öala, patàtn, gele rebla, salàtt.
Berda hatt gihatt nicht hatt gehummart un håmen gerialt di trippn!
Ma hatt gèzzt: ris pitt milch, muas gimacht pitt milch, bazzar, smaltz, sürcha un boatzamel un saltz; supp pitt radìkkn; petarlång gimacht pitt patàtn, saltz, milch un vasöln; patàtana pult; kavrítz gimacht pitt lugånega, boatzamel, bazzar, saltz un fèffar; vröss un snèkkng; sürchana pult pitt kraut, köstla un skodegì; smòrm gimacht pitt boatzamel, pråmpoi, milch, baiz von öale, öl, saltz, smaltz un zükkar; kröftela pitt öpfln.
Di khlumman khindar håm gèzzt in brobrosà gimacht pitt smaltz, boatzamel, bazzar un saltz.
I gedenkhmar moi nona boda hatt hèrta khött: oh...balde pin gest khlumma, azze hettat gihatt a naréntzle! Inar bòtta da in lånt soinda lai gest froumen un khèrsan.
Ma hatt augilest gegrès: khèrndla, radìkkng, hummargekraüt.
Di sachandar boma hatt genützt zo khocha soin gest biane, ma 'z geèzza iz gest gesüntar. Di vichar soin khent augezüglt pitt daz sèll boma hatt gihatt in haus odar in gart. Di khüa håm gèzzt lai gras un höbe. In ta' vo haüt atz gegrés sprützansa alladarsòrt, in vichar boaztma nèt bazzen gem z'èzza!
Ma nützt ploaza zait zo khocha pitt daz sèll bodaz gitt di earde, ma an lestn iz allz pezzar!

S.F.

Dar aroplå

A quasi un anno da inizio pandemia, ho pensato che mi mancasse viaggiare e mi sono allora chiesto quale fosse la storia dell'aeroplano, il mezzo che ti permette di attraversare la terra in poche ore e di cui adesso non possiamo usufruire.

'Z iz ormài quàse a djar boda hatt ågeheft di pandemia von kråntzvirus un bobar mochan quindi quàse hèrta stian dahùam. I hån pensàrt att allz daz sèll bode pin gest gebónt zo tüana un daz sèll bode insorìr daz mearare iz sichar viazàrn. Asó hånnemar gevorst bia un benn 'z izta khent augemacht dar earst aroplå, boda fin haüt iz da peste un bahèmmegarste manìara zo mövrase afta gåntz bèlt.

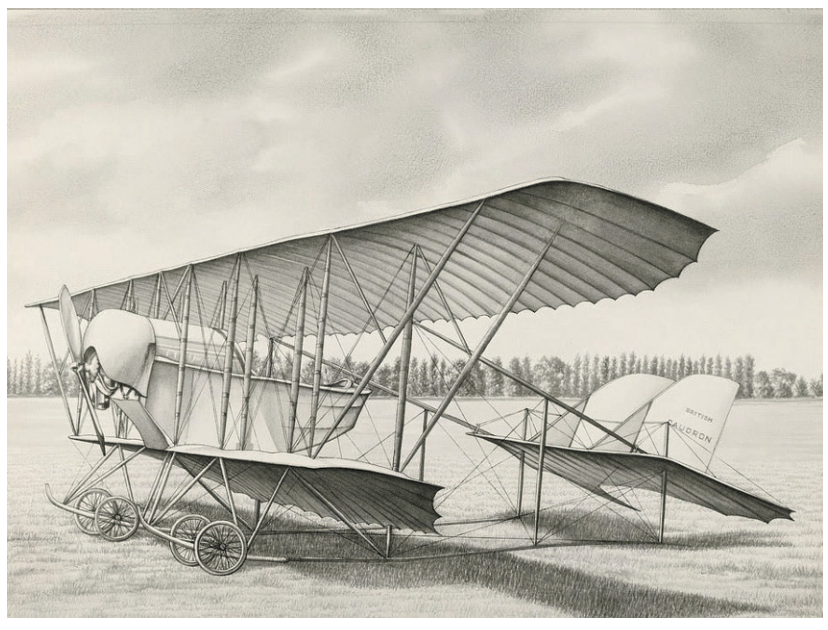

Dar earst aroplå, boda gelàicht a migele in sèllnen boda soin haüt, iz khent augemacht von prüadar Wright 'z djar 1903. Disar prototipo vo aroplå hatt gehoast Flyer, ke in inglese billtz munen "dar sèll boda flattart" odar o "dar pilota von aroplå", un iz khent gimacht flattarn in America. Dar motór vo disan earst aroplå iz gest vo 16 ross un da earst bòtta bodar hatt geflattart, izzarse geheft vodar earde vo 40 mètre un vor 12 secondi. Azpar pensàrn bazta mage tüan est an aroplå, iz bintsche, ma vor di sèlln zaitn iz sichar gest sa eppaz guatz. In di djardar boda soin nåkhent soinda khent gemacht hèrta pezzarne aroplé, boda håm gemak flattarn höachar un vor lengarna zait o. Laidar peró, disa naüga inventzióng, boda hatt parìrt tüan lai guatz, in earst bèltkriage, iz khent genützt zo töata an hauf laüt in di bombardamenti (in zboate bèltkriage addirittura vil mearar). Von zbuantzegar djar vort, soinda khent gemacht di earstn aroplé vor di laüt zo viazàra, boda pinn djardar soin khent hèrta pezzar un sichrar, fin zo riva aft di aroplé bobar khennen un seng haüt.
Pitt ditza speràre azta epparùmmaz habe darvért eppaz naügez un azpar mang palle bidar åhevan zo viazàra, ombrómm ditza böllat munen, ke disa situatzióng, boda hatt gemacht stian letz vil laüt, iz finalmente verte.
An gruaz,

Samuel Pedrazza